DOI: [10.32702/2307-2156-2019.5.25](https://doi.org/10.32702/2307-2156-2019.5.25)

УДК 351

*Л. А. Маслова,
кандидат наук з державного управління, викладач кафедри теорії держави і права,
Академія державної пенітенціарної служби
ORCID: 0000-0002-9854-4561*

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДУХОВНОЇ БЕЗПЕКИ: ЗАГРОЗИ РЕЛІГІЙНОЇ СФЕРИ

*L. A. Maslova,
Candidate of Public Administration, lecturer of the Department of Theory of State and Law,
Academy of the State Penitentiary Service*

THE STATE REGULATION OF ENSURING THE PROCESS OF SPIRITUAL SECURITY: THREATS OF THE RELIGIOUS SPHERE

У статті проаналізовано актуальні загрози в духовній сфері сучасного українського суспільства, зокрема в сфері релігії. Визначено їх джерела, масштаби та можливі наслідки впливу на національні інтереси.

На основі обґрунтованих теоретико-методологічних та практичних підходів до вдосконалення системи забезпечення духовної безпеки суспільства розроблено модель державного регулювання процесу забезпечення духовної безпеки з метою ідентифікації та нейтралізації загроз, зокрема в релігійній сфері суспільного життя.

Побудовано інтегровану систему забезпечення духовної безпеки, яка поєднує в собі суспільно-політичну, правову, фінансово-економічну, організаційну, соціально-захисну підсистеми, керовані формальними (державними) структурами, та додаткову партисипаторну підсистему, яка функціонує на умовах неформальної самоорганізації, в сукупності з механізмами державного регулювання та структурно-функціональними компонентами організації регулювання.

The article analyzes the actual threats in the spiritual sphere of modern Ukrainian society, in particular in the field of religion. The sources, scales and possible consequences of their influence on national interests are determined

The article is devoted to the theoretical substantiation and development of proposals for improvement of government regulation within the system of providing of spiritual security of society. The essence mechanisms of government regulation within the system of providing of spiritual security of society is specified.

The model of process of providing spiritual security is developed. This model built an integrated system of ensuring spiritual security, which combines socio-political, legal, financial-economic, organizational, social-protective subsystems, controlled by formal (state) structures, and an additional subsystem subsystem, which operates under the conditions of informal self-organization, in conjunction with the mechanisms of state regulation and structural and functional components of regulation organization

It is generalized and systematized international experience of government regulation of spiritual security of society and determined the possibility to introduce it in Ukraine. The features of

government regulation within the system of Ukrainian society's spiritual security in the current environment are determined. The mechanisms of government regulation within the system of providing of Ukrainian society's spiritual security are assessed. The basic approaches to optimize the mechanisms of government regulation in this sphere are proposed.

The content of the article is related to the study of the limits of the administrative influence of the state in the field of religion. It is proved that the sphere of religion is a specific object of state policy, since for administrative influence of the withdrawn state is only a part of this sphere, which is related to the practical aspects of the creation and functioning of religious organizations, practical aspects. their religious activity and the practical aspects of religious relations between them, while the spiritual aspects of the structural components of the sphere of religion go beyond the bounds of the state.

Ключові слова: *релігійна сфера; духовна безпека; національна безпека; загрози; державне регулювання.*

Key words: *religious sphere; spiritual security; national security; threats; state regulation.*

Постановка проблеми. З огляду на системну кризу сучасного суспільного розвитку, необхідність вирішення практичних завдань щодо нейтралізації спектру загроз українській державності постає потреба в захисті фундаментальних національних цінностей, задекларованих Конституцією України та визначених законодавством України, – незалежності, територіальної цілісності і суверенітету, добробуту, миру і безпеки, верховенства права, свободи і демократії, прав людини.

В умовах політично стабільного демократичного суспільства гарантовано дотримання свободи слова, віросповідання, забезпечення широкої участі у вирішенні стратегічних питань неурядових та релігійних громадських організацій, висока культура міжконфесійного діалогу тощо.

Наразі в Україні духовна сфера суспільного життя характеризується деструктивними процесами у релігійній сфері, що пов'язані з ескалацією релігійних конфліктів, конфесійною заангажованістю та наданням переваг за релігійними ознаками з боку органів влади, силовими методами захоплення культових будівель та майна, негативним впливом нетрадиційних релігійних організацій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретико-методологічних напрацювань, в яких би досліджувалася проблема якісної та кількісної класифікації загроз, їх основні види, які мають місце в духовній сфері українського суспільства досить мало. Можна хіба що виокремити роботи А. Абрамова, О. Білоус, В. Горлинського, В.Горбуліна, А.Качинського, Г.Ситника, А. Маслової-Лисичкіної, В.Олуйка, М. Вавринчука та Ю.Носкова, які пов'язують духову безпеку з релігійністю, морально-психологічним аспектом, моральними цінностями та патріотизмом, якісним рівнем національної самосвідомості [1-5, 8,9].

На переконання більшості науковців, які досліджують різні аспекти розвитку сучасного соціуму, однією з причин виникнення реальної загрози самознищення суспільства є втрата людством універсальної ціннісної системи, що спирається на вищі духовні та моральні абсолюти.

Формування цілей статті. Метою статті є обґрунтування та розробка моделі державного регулювання процесу забезпечення духовної безпеки як способу ідентифікації та нейтралізації загроз, зокрема в релігійній сфері суспільного життя.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особлива роль в забезпеченні духовного розвитку суспільства належить релігії, оскільки релігія, як соціальний інститут, поряд з такими інститутами як мораль, право, освіта, виховання, сім'я на основі певної нормативно-ціннісної системи, забезпечують його стабільне функціонування.

Слід зазначити, що релігія нерозривно пов'язана з різними компонентами нашої ідентичності та, у випадку, коли використання відповідних компонентів придбаває негативний характер, досить часто виступає засобом для конфліктів на поліетнічному та поліконфесійному фоні.

Сьогодні демонструє, що в релігійній сфері українського суспільства відбувається загострення міжконфесійної напруги та міжцерковних конфліктів, які в свою чергу спричинені чинниками політичного характеру навколо об'єднавчого процесу українського православ'я.

При цьому, з прийняття українськими парламентами ряду законодавчих ініціатив, пов'язаних з втручанням у функціонування релігійних організацій Української Православної Церкви, що є найчисельнішою серед православних релігійних деномінацій (кількість її релігійних організацій за даними Міністерства культури України станом на початок 2019 року становила 12774 структури, що складає 35% мережі релігійних організацій держави або 65% православних організацій України [10]), спричинило вироблення ряду обмежувальних норм щодо діяльності таких організацій та вийшло за межі норм Конституції і міжнародних правових актів в частині вільного права віросповідання та рівності усіх релігійних конфесій.

У зв'язку із змінами правового поля, що порушує не лише конституційні права, а й базові європейські принципи автономії релігійних організацій, фактами масових порушень прав людини в Україні та реальною

загрозою ескалації релігійних конфліктів постала необхідність звернення до європейських міжнародних організацій та офіційних осіб ООН, ОБСЄ, ЄС [11].

Також, варто звернути увагу на те, що духовно-моральна складова ідентифікації українського суспільства значно ускладнюється під впливом нетрадиційних релігійних організацій. Нові, частіше за все псевдоезотеричні, псевдомістичні, окультні секти ефективно заповнюють зони вакууму в суспільній свідомості, в зв'язку з чим, плюралізм таких організацій сприяє поглибленню дезінтеграції в суспільстві.

Так, в умовах посттрансформаційного ідеологічного вакууму інтенсифікується поширення впливу нетрадиційних релігійних організацій та культів, ризикогенний потенціал якого, з точки зору духовної безпеки українського суспільства обумовлений застосуванням руйнівних методів впливу на свідомість, перш за все молоді та дітей. Наслідками чого є розвиток у об'єкта тих соціально деструктивної позиції, фанатизму, деградації релігійних почуттів і вірувань, відторгнення від сім'ї і суспільства з метою активного прагнення до підризу авторитету останніх у громадській думці [12].

Основними загрозами національній безпеці України від деструктивної діяльності неоекультів, які становлять небезпеку для держави, суспільства та окремих громадян вітчизняні дослідники виокремлюють наступні:

1. Використання релігійного фактору як знаряддя втручання у внутрішні та зовнішні справи України, проникнення в органи законодавчої, виконавчої і місцевої влади та ЗМІ.
2. Поширення деструктивних ідеологій, що становлять загрозу духовності українського народу та суперечать загальнолюдським нормам.
3. Можливий вихід з-під контролю окремого войовничого культу, діяльність якого може призвести до загибелі людей, масових заворушень та терористичних актів.
4. Провокування та загострення конфліктів на релігійному і національному ґрунті.
5. Поширення впливу культів, діяльність яких супроводжується підризом громадського порядку, ушкодженням здоров'я і моральності населення. Загрози, переслідування, а в деяких випадках і фізичний тиск на тих, хто вирішив залишити культ, з боку його лідерів.
6. Використання релігійних організацій кримінальними структурами. Можливе відмивання через секти «брудних» грошей, отриманих злочинним шляхом, чи, навпаки, використання пожертв і навіть самих віруючих для протиправної діяльності [5, с. 203].

Проблеми протидії протиправним проявам, котрими супроводжується діяльність нетрадиційних релігійних організацій, стали об'єктом уваги не лише національних парламентських, державних і неурядових організацій, а й Європейського парламенту. Парламентська Асамблея Ради Європи прийняла Рекомендацію №1412 (1999) „Протиправні дії сект”, в котрій висловлюється занепокоєння стосовно груп, що вважаються сектами, незалежно від того, називаються вони релігійними, езотеричними чи спіритуальними. У цьому документі Європарламентом було розроблено цілу систему критеріїв легітимності релігійної активності та рекомендовано країнам ЄС створити спеціальні парламентські комісії для дослідження діяльності неоекультів.

Європарламентом рекомендовано державам-учасницям ефективно застосовувати чинне законодавство проти зловживань у релігійній сфері, забезпечити такі законодавчі - адміністративні, фінансові, карні - заходи, котрі б виявилися достатніми для попередження незаконної діяльності неоекультів. Держави-учасниці забезпечують інтенсивний обмін інформацією між собою із „сектантської” проблематики, а також до більшої пильності, аби субсидії ЄС не були використані для незаконної сектантської діяльності [13].

Отже, загрози пов'язані з перманентним протистоянням та конфліктністю релігійних організацій, деструктивним злиттям релігійних інститутів з державними органами, порушенням прав на свободу совісті та віросповідання, протиправними проявами стосовно діяльності нетрадиційних релігійних організацій, тощо повинні бути предметом постійної уваги з боку державних органів.

З цієї метою на основі обґрунтованих теоретико-методологічних та практичних підходів до вдосконалення системи забезпечення духовної безпеки суспільства розроблено модель державного регулювання процесу забезпечення духовної безпеки та побудовано інтегровану систему забезпечення духовної безпеки, яка поєднує в собі суспільно-політичну, правову, фінансово-економічну, організаційну, соціально-захисну підсистеми, керовані формальними (державними) структурами, та додаткову партисипаторну підсистему, яка функціонує на умовах неформальної самоорганізації, в сукупності з механізмами державного регулювання та структурно-функціональними компонентами організації регулювання [6].

Оскільки процеси, що відбуваються у духовній сфері суспільного життя, як правило, носять складний і неоднозначний характер, так як духовна сфера є абстрактною та, в свою чергу, здійснює латентний вплив на суспільне життя, ефективність державного регулювання у відповідній сфері повинна базуватись на принципах саморегулювання, об'єктивності, правової впорядкованості демократизму, тощо.

В моделі встановлено цикли формування та реалізації державної політики забезпечення духовної безпеки: визначення проблеми (встановлення порядку денного); розробка альтернативних варіантів політики (формування політики); пошук шляхів розв'язання проблеми (вибір оптимального варіанта політики); проектування політики; упровадження політики та моніторинг процесу її здійснення; оцінювання політики (визначення наступної проблеми, що потребує втручання держави), а також охарактеризовано основні етапи справляння регулюючого впливу відповідного процесу. Моніторинг результативності державної політики забезпечення стану духовної безпеки запропоновано здійснювати за трьома показниками (індикаторами): високим, задовільним та низьким, які визначаються за певними критеріями (рівень об'єкта захисту духовної безпеки; напрям дій викликів і загроз; період дії загроз; масштаб можливих наслідків).

Основними механізмами державного регулювання в системі забезпечення духовної безпеки є правовий, організаційний, а також механізм розвитку, які в сукупності здатні забезпечити збалансоване та ефективне функціонування комплексного механізму. Механізм правового регулювання включає комплекс взаємопов'язаних юридичних засобів, які впроваджено на нормативному рівні, необхідних та достатніх для досягнення цілей у сфері духовної безпеки.

Виокремлено такі основні елементи правового регулювання: норми права, правовідносини, реалізація прав та обов'язків, заходи відповідальності, популяризація знань чинного законодавства тощо. У свою чергу, визначено, що складовими організаційного механізму є структурний, організаційно-адміністративний, економічний, інформаційний механізми. Механізм розвитку включає механізм гнучкої перебудови системи цілей (виокремлення пріоритетів) та механізм взаємодії і взаємоузгодження суб'єктів забезпечення національної безпеки (Див. рисунок 1).

Рис. 1. Модель державного регулювання процесу забезпечення духовної безпеки

З метою зниження впливу зазначених загроз на національні інтереси в релігійній сфері суспільного життя запропоновано вдосконалити інформаційний механізм державного регулювання в системі забезпечення духовної безпеки України. Зокрема, доведено необхідність здійснення поточного спостереження, контролю, оцінювання та аналізу тенденцій духовного розвитку суспільства шляхом запровадження на державному рівні паспорта загроз духовній безпеці, що сприятиме формуванню обґрунтованих управлінських рішень та підвищенню ефективності державної політики забезпечення духовної безпеки.

В зв'язку з цим запропоновано запровадження системного моніторингу загроз духовній безпеці шляхом створення в межах існуючої штатної чисельності на стратегічному, оперативно-стратегічному та оперативному рівнях державного управління інформаційно-аналітичних підрозділів, основними завданнями яких мають стати комплексний моніторинг, аналіз та прогнозування загроз у духовній сфері в тому числі, які деструктивно впливають на релігійну сферу суспільного життя.

Висновки. Проаналізовані основні загрози та небезпеки, що мають місце у духовній сфері сучасного українського суспільства є важливою підставою для подальшого дослідження духовної безпеки суспільства, зокрема пошуку механізмів для їх протидії.

Інститути та інституції, що продовжують формуватися не повністю реалізують свої функції в різних сферах національної безпеки, тому державі необхідно здійснити інституційні перетворення, що змусить суб'єктів відповідних відносин діяти передусім в інтересах суспільства.

В той же час суспільство і держава мають стимулювати розвиток тих соціокультурних інститутів, які забезпечують інтелектуальне й духовне збагачення системи освіти, науки та громадської думки. До таких інститутів належать мова, традиції і культура української нації та національних меншин, родина, фундаментальна наука та інноваційна діяльність, освіта, мистецтво, релігія, тощо.

При цьому, система забезпечення духовної безпеки повинна ґрунтуватись на таких основних принципах:

- відродження духовних цінностей українського народу, захист та примноження його культурного надбання;
- збереження та зміцнення моральних цінностей суспільства, традицій патріотизму та гуманізму, культурного та наукового потенціалу країни;
- створення умов для консолідації суспільства на основі національної системи духовних цінностей, у центрі якої людина, її розвиток, права і свободи, максимальне забезпечення її потреб;
- зміцнення традиційних релігійних конфесій та недопущення деструктивного злиття релігійних інститутів з державними органами;
- адекватність заходів системи забезпечення духовної безпеки реальним та потенційним загрозам та своєчасність дій відповідних суб'єктів тощо.

Список лутератури.

1. Абрамов В.І. Духовність суспільства: методологія системного вивчення: Монографія / В.І. Абрамов. – К.: КНЕУ, 2004. – 336 с.
2. Білоус О.Г. Глобалізація розвитку і соціальна безпека / О.Білоус, Н. Маслова – Лисичкіна. – Віче. – 2001. – 5(110) - С.22-44.
3. Горбулін В.П. Стратегія національної безпеки України в аксіологічному вимірі: від "суспільства ризику" до громадянського суспільства / В.П. Горбулін, А.Б. Качинський / Стратегічна панорама. – 2005. - № 2. – С.13-26.
4. Горбулін В.П., Качинський А.Б. Системно-концептуальні засади стратегії національної безпеки України: Монографія. / В.П. Горбулін, А.Б. Качинський. – К.: ДП "НВЦ" Євроатлантинформ", 2007. – 592 с.
5. Горлинський В. В. Філософія безпеки і сталого людського розвитку: ціннісний вимір / В. В. Горлинський – К.: Вид. Парпапан, 2011. – 378 с.
6. Маслова Л.А. Механізми державного регулювання в системі забезпечення духовної безпеки суспільства: дис. к.н.держ.упр.: 25. 00. 02. / Л.А. Маслова. / Національна академія державного управління при Президентові України. – К., 2016. – 248 с.
7. Носков Ю.Г. Религиозный фактор и духовная безопасность / Ю.Г. Носков. – М. : Рассвет, 2000. – 345 с.
8. Ситник Г.П., Олуйко В.М., Вавринчук М.П. Національна безпека України: теорія і практика: Монографія / Г.П.Ситник, В.М. Олуйко, М.П. Вавринчук. – К.: „Кондор”, 2007. – 616 с.
9. Ситник Г.П. Державне управління національною безпекою України: теорія і практика. Монографія. – К.: НАДУ, 2004. – 408 с.
10. Звіт про мережу церков і релігійних організацій в Україні станом на 1 січня 2019 року (Форма №1, Форма №2) / [затверджено наказом Міністерства культури України від 29 березня 2019 р. № 257]. – К. [б.в.], 2019. – 58 с.
11. Звернення голови Представництва УПЦ при європейських міжнародних організаціях до офіційних осіб ООН, ОБСЄ, ЄС та інших країн у зв'язку з фактами масових порушень прав людини в Україні та реальною загрозою ескалації релігійних конфліктів [Електронний ресурс] // Синодальний інформаційно-просвітницький відділ УПЦ, офіційний веб-сайт. – Режим доступу: <http://news.church.ua/2019/02/18/zvernennya-golovi-predstavnictva-upc-pri-jevropejskix-mizhnarodnix-organizacijax-do-oficijnix-osib-onn-obsje-jes-ta-inshix-krajini-u-zvyazku-z-faktami-masovix-porushen-prav-lyudini-v-ukrajini-ta-re/> – Назва з екрана.
12. Украинский характер (Характерные социально-психологические особенности населения Украины). Аналитический доклад. / А. Ермолаев, А. Левцун, С.Денисенко; ред. А. Левцун. – К.: ЦСИ «София», 2011. – 79 с.
13. Рекомендація Парламентської асамблеї Ради Європи № 1412 (1999) “Протиправні дії сект”// Людина і світ. –1999. – №9. – С. 25-26.

References.

1. Abramov, V.I. (2004), *Duhovnict' suspil'stva: metodologia vyvchennia: Monografia* [Spirituality of society: methodology of systematic study: Monograph] KNEU, Kyiv, Ukraine.
2. Bilous, O.G. and Maslova–Lisichkina, N.I. (2001), “Globalization of Development and Social Security”, *Viche*, vol. 5, pp. 22–44.
3. Gorbulin, V.P. and Kachynski A.B. (2005), “Strategy of National Security of Ukraine in Axiological Dimension: From “Society for Development” to Civil Society” / *Strategchna Panorama*, vol. 2, pp. 13–26.
4. Gorbulin, V.P., Kachinsky, A.B. (2007), *Systemno-konceptual'ni zasady natsional'noi bezpeky Ukrainy: Monografia* [System-conceptual fundamentals of the strategy of national security of Ukraine: Monograph] SE “NNC” Euroatlantynform”, Kyiv, Ukraine.
5. Gorlinsky, V.V. (2011), *Filisofia bezpeky i stalogo luds'kogo rozvytku: tcinnisny vymir* [Philosophy of safety and sustainable human development: value measurement] Parapan, Kyiv, Ukraine.
6. Maslova, L.A. (2016), “The mechanisms of government control in the system of providing of spiritual security of society” Ph.D. dissertation, Mechanism of Public Administration, National Academy of Public Administration under the President of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
7. Noskov, Yu.G. (2000), *Religiozniy factor i duhovnaia bezopasnost'* [Religious factor and spiritual security] Rassvet, Moscow, Russia.
8. Sitnik, G.P. Oluiko, V.M. and Vavrinchuk, M.P. *Natsional'na bezpeka Ukrainy: Teoria i praktyka: Monografia* [National Security of Ukraine: Theory and Practice: Monograph] Condor, Kyiv, Ukraine.
9. Sitnik, G.P. (2004), *Derzhavne upravlinnia Natsional'na bezpeka Ukrainy: Monografia* [State Administration of National Security of Ukraine: Monograph] NAPA, Kyiv, Ukraine.
10. Ministry of Culture of Ukraine, (2019), “Report on the network of churches and religious organizations in Ukraine”, Order of the Ministry of Culture of Ukraine dated March 29, 2019, No. 257, vol. 3.
11. Synodal Information and Educational Department (2019), “Address of the Head of the Representation of the UOC to the European international organizations to the officials of the United Nations, the OSCE, the EU and other countries in connection with the facts of mass violations of human rights in Ukraine and the real threat of escalating religious conflicts”, available at: <http://news.church.ua/2019/02/18/zvernennya-golovi-predstavnictva-upc-pri-jevropejskix-mizhnarodnix-organizaciyax-do-oficijnix-osib-oon-obsje-jes-ta-inshix-krajn-u-zvyazku-z-faktami-masovix-porushen-prav-lyudini-v-ukrajini-ta-re/> (Accessed 5 Aprl. 2019).
12. Ermolaev, A. Levtsun, A. and Denisenko S. (2011), “Ukrainian character (Characteristic socio-psychological features of the Ukrainian population). Analytical report” Sofia, Kyiv, Ukraine.
13. Recommendation of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe No. 1412 (1999), “The illegal actions of the sects”, *Ludyna i svit*, vol.9, pp. 25–26.

Стаття надійшла до редакції 20.05.2019 р.